

TÁRSADALMI ALAKULÁSOK ÉS A TERMÉSZETJOG

Írta:
HORVÁTH SÁNDOR O. P.
egyetemi tanár

B U D A P E S T , 1942
JELENKOR KIADÁSA

Nihil obstat
fr. ADALBERTUS VLASICH
S. Theol. Lect. libr. cens.
fr. CORNELIUS BÖLE
libr. cens.
Imprimatur Budapestini, die 28. m. Maii.
a. 1942.
fr. BARTHOLOMAEUS BADALIK
Prior Provinciális
Nihil obstat
Dr. FRANCISCUS IBRÁNYI
ensor dioecesanus
Nr. 402311942. Imprimatur.
Strigonii die 23. Maii 1942
Dr. JOANES DRAHOS
vicarius g eneralis

Felelős kiadó: KATONA JENŐ
21903. — Általános Nyomda és Grafikai Intézet, Rt., Budapest
Felelős igazgató: Dr. Ilj István

Bevezetés

A társadalmi kérdések természetjogáról a szerző különböző alkalmakkor tartott előadásokat. Így legutóbb a pécsi egyetem jogi karának meghívására „Az államhatalom természetjogi korlátai”-ról beszélt, a Szent Imre Szenátus előtt pedig a társadalmi alakulások összetartó tényezőjéről, az általános emberi jó szeretetéről, a iustitia legálisról értekezett. Ezeknek az előadásoknak a főbb gondolatait foglalja össze a *Jelenkorban* megjelent értekezés. Ujat nem igen talál benne az olvasó. *A természetjog rendező szerepe* c. tanulmány¹ gondolatai jelennek meg itt új beállításban. Ez a beállítás teszi ezt az értekezést aktuálissá. Ezért lenne jó, ha minél szélesebb körben ismernék meg a iustitia legális társadalomalkotó és fönntartó szerepét. Ezt nem lehet eléggé kifejteni és hangsúlyozni. A társadalom minden formájának olyannak kell lennie, hogy úgy az egyedi, mint az összes (kollektív) emberi méltóság visszatükröződjék benne. Mindkettőnek közös vonása az önrendelkezés. Ennek tárgya természetszerűleg nem lehet a társadalmi alakulat céljának, közjavának meghatározása, vagy a rajta történő folytonos változtatás és javíthatóság. Meg kell ezt is határozni,² és a társadalom alkotó részeinek föltétlen

¹ Budapest, 1941. Jelenkor kiadása. Ennek a tanulmánynak az ismerete föltétlenül szükséges értekezésünk megértéséhez. Ezt a tanulmányt a rövidség érdekében T. megjelöléssel idézzük.

² A közjó kétféle fogalmazásban állapítható meg. Egészen általános, mindent felölelő formája teljesen nemzetfölötti és tiszta természetjogi normát képvisel: az emberiség java értékben és¹ méltóságban megelőzi a részleges javakat és érdekeket, amelyeknek abban kell teljesülniük. Konkrét fogalmazása egy-egy társadalmi alakulat viszonylagos végső céljában határozza meg a közjót. Éppen ezért körülírásánál egyrészt együtt kell működni a iustitia legális minden alanyának, másrészt pedig változhat tar-

joga van ahhoz, hogy ebbe beleszóljanak. Addig tehát, amíg a közjó konkrét meghatározásában szilárdan áll, amíg alkalmas arra, hogy az egyén és a társadalom minden eleme megtalálja földi érvényesülését és boldogulását, az önrendelkezés csak a közjóba való lelkes, szabad bekapcsolódásban nyilatkozhatik meg. Ezt pedig a iustitia legális erénye valósítja meg. A közjónak, mint a legfőbb földi kincsnek minden részleges jót megelőző és fölülmúló s így a földi értékek viszonylatában mindeknélőbbi szerete ez.

Tárgyi értelemben a iustitia legálisban találjuk meg a társadalmi alakulat célját összefoglaló és minden részleges rendelkezés legfőbb elvét képviselő, általános irányító eszmét. Az uralkodó, törvényhozó és kormányozó szervnek ezt kell szemmel tartania és minden intézkedésében ehhez keli mérnie az alattvalók irányítását szolgáló összes normákat Alanyilag tehát a hatalom képviselőinek a közjó szeretetétől áthatott lelkületét mondjuk közigazságnak (*iustitia legalis ut est princeps*), amely arra készíti őket, hogy az igazságot ne részleges vagy pártszempontok szerint, hanem az egész társadalom javának figyelembevételével mérjék ki.³ A *sum cuius* tehát azt jelenti, hogy a hatalom képviselőit ennek meghatározásában és kiosztásában a szociális igazság,⁴ nem pedig az egyéni elgondolás vezeti. Erre korlátozza

talmában is. A konkrét közjó az általánosban foglaltatik és meghatározása csak akkor áll a természetjog védelme alatt, ha az egyetemes normától megkövetelt viszonyulás az egész emberiséár közjávához kifejeződik benne.

3 így Szent Tamás II.—II. 58. 6. *Iustitia letalis „est in principe principaliter et quasi architectonice”, in eubditie autem secundario et quasi administrative”.*

4 Hogy miért nevezzük a közigaisságot (*iustitia legális*), az ember lelkületének az általános és konkrét közjóhoz való idomulását (*constans et perpétua voluntas*), szociális igazságnak, kifejtettük *Eigentumsrecht nach dem hl. Thomas von Aquin* (Graz, 1929) c. művükben 11. s köv. old. és a T. 49. s köv. oldalán. Emberszeretnek is nevezhető ez az erény, mivel embertársunk méltányolására és megbecsülésére készlet és ennek birtoklásától függ, hogy a magunk érvényesülése mellett a felebarátát is előmozdítsuk.

önrendelkezésüket a természetjog. Ha lelkeségük nem erre van beállítva, méltatlan képviselői a hatalomnak.

Az egyes társadalmi alakulatok konkrét közjavának (*bonum commune particulare*) szeretetében az irányító tényezők *iustitia lesralisa* nem merülhet ki. A természet minden részleges jó beteljesedését az általánosba való bekapcsolódástól tette függővé: *a rész az egészben válik valósággá, ott nyeri értékszerű mibenlétét, úgyhogy, az egész, mint célkitűzés és a szeretet tárgya az oksági rendben és méltóságban* (*in ordine causalitatis et perfectionis*) *előbbrevaló, mint a rész*. Ezért sem az egyed, sem a társadalmi csoportok, de még az egészen nagy és öncélú alakulatok (*societas perfecta*) sem függetleníthetők az egész emberiség közjavától (*bonum commune humanum*) mint egyszintű immanens tényezőtől és az öröktörvényben kiadott felsőbbbrangú, *transcendens* közjótól, a *bonum commune divinum*tól. A hatalom képviselői tehát csak akkor birtokosai az igazi közigazság (*iustitia legalis*) erényének, ha a rájuk bízott konkrét közjót az imént említett két tényező szempontjai szerint is kiegészítik és ennek a két egészen általános jónak és boldogulási lehetőségnek a keretében törekszenek az egyes kisebb alakulatok közjavát és boldogulását biztosítani. *Az általános jóba és a nagy központi értékekbe való bekapcsolódásban kell látnunk minden társadalmi alakulás természeti törvényét és természetjogát, ebben kell keresnünk azt az összetartó erőt, amely maradandó, életképes, a természet védelme és szentesítése alatt álló közületeket hoz létre*. Ezt az *esse secundum rationem*et kell a hatalom képviselőinek rányomni a rájuk bízott társadalmi alakulásokra. Értekezésünk azt igyekszik bizonyítani, hogy a természet ennek a megvalósítására adott határozott utasítása Ebből következik, hogy a természetjog minden társadalmi alakulatnak korlátokat szabott. Ezeket jelöltem meg Szent Tamás nyomán *A természetjog rendező szerepe* c. tanulmányomban (36., 41. köv. old.). Ezt tárgyaltam bővebben pécsi előadásomban.

Az alattvalók közigazsága tárgyi értelemben nem a közjó megállapításával, hanem a már kialakult normával azonosítandó. Igaz ugyan, hogy a konkrétan meghatározott közjó fogalmilag és gyakorlatilag megváltozhat,⁵ de ez legtöbbször nem erre magára, hanem a változó

⁵ Ennek előfeltételeiről szól Szent Tamás I.-II. 97.

időkhöz és körülményekhez alkalmazandó eszközökre vonatkozik. Hogy ennek megítélésében és kivitelében milyen szerep jut a kormányzott alattvalóknak, a pozitív jog állapítja meg. De ha ez nem is adná mes: a cselekvő beleszólás jogát, a természetjog eléggé gondoskodott arról, hogy ez a felülbíralás és javítás nélkülük meg ne történhessen. A konkrét közjót ugyanis a természet⁶ útmutatása szerint csak úgy lehet igazságosan megállapítani, hogy ennek keretében úgy az egyedek, mint a kisebb társadalmi csoportok megtalálhassák boldogulásukat. Ezért ezt tartalmilag nem lehet meghatározni anélkül, hogy a hatalom képviselői az alattvalók érdekeitől elvonatkoztatassanak. Az utóbbiak önrendelkezése tehát mindkét esetben arra korlátozódik, hogy a közjó szeretetéből kiindulva és ebben meggyökereződve döntsenek társadalmi életünk egyes megnyilvánulásairól. Ezért kell áthatva lenniök a társadalmi felelősség tudatától⁶ és egyéni érvényesülésüket úgy keresniök, hogy ez előmozdítsa úgy az egész közület, mint felebarátuk javát.

Az emberiség java megkívánja, hogy az összes részleges társadalmi alakulatok tartósak és önmagukban szilárdak legyenek. Ez azonban csak úgy érhető el, ha a természet eszméi és elgondolása szerint valósulnak meg, ha tehát az iustitia legálison, az általános emberszereteten épülnek föl. A iustitia est regnorum fundamentum a társadalmi alakulatok felépítésének legfőbb természetjogi szabálya. A természetjogot pedig nem lehet semmiféle részleges szempont, érdek, vagy vélekedés (esetleg nagy eltévelyedés) szerint meghatározni, vagy kimérni. Mértéke csakis az általános emberi érdek lehet, aminek mint őszintén akart és szeretett eszmének a társadalmi alakulás alapjának, összetartó erejének és minden életmegnyilvánulást irányító valóságnak kell lennie. Hogy ez az érzület és meggyőződés mind teljesebb és általánosabb hatóerő^Té váljék a lelkekben, sohasem volt annyira kívánatos, mint napjainkban. Ennek a kialakulásához és megszilárdulásához akar hozzájárulni tanulmányunk.

⁶ V. ö. A T. 55. old. A iustitia legális mibenlétét, amennyiben ez az alattvalók lelkeségét jelenti, I. u. o. 53. old.

1. A természet útmutatása a társadalmi alakulások egységesítő elvéről

Ha a természet az embert társaslénynek alkotta, akkor feltétlenül gondoskodott olyan kapcsoló és összetartó erőről is, amely az emberek társas egyesülését megvalósítja és tartóssá teszi. Az előfeltételről nem kételkedhetünk, mivel ez a legáltalánosabban elismert igazságok közé tartozik. Az ember csak a társadalom keretében fejlődhet teljes értékű, az emberi méltóságnak megfelelő valósággá.¹ Ha tehát a természet félre nem ismerhető hajlandóságok révén a társadalom felé és ennek nevelő, mintegy újjáalkotó intézményeihez utalja az embert, amikor az egyedi és összeges természet elemzése elvezet bennünket a társadalmi alakulás természetjogához. Ennek a természetjognak a fogalmazása feleletet ad arra a kérdésre, hogy milyen úton kell társadalmi alakulások helyes, igaz és igazságos kezdetét és fejlődését keresni. Ugyanabból azt is megítélhetjük, hogy mikor és miért nem felel meg a társadalmi alakulás természetszabta feladatának és hogy mikor kell a kultúrát a természet ellenségeinek és megrontójának tekinteni.

Amint a fizikai világban az anyagot formálni kell, hogy igazi, tartós és használható valósággá legyen, úgy az erkölcsi lét területén is kell lennie alakító, formáló és a részeket egyesítő, összetartó erőnek, amelytől az ilyen kultúrvalóság lényege, léte és értéke függ. Az erkölcsi világban megvalósuló lét ugyanis minden esetben az emberi kultúra alkotása. Azért mondja Szent Tamás, hogy ezt a létrendet esse secundum rationem-nek kell nevezni, ha a fizikai létformától (esse naturale) meg akarjuk különböztetni. Annak az alkotója az emberi elme,

¹ L. bővebben a szerző tanulmányában: Állameszme és a népek önrendelkezési joga. Budapest. 1918.

amely saját elgondolását megvalósítva rányomja az erkölcsi világ; anyagára a saját képmását (ezért esse secundum rationem), az utóbbit pedig a természet erői valósítják meg a bennük rejlő energiatartalom révén.² Hogy mindkét tényezőnek tulajdonképpen csak alárendelt szerep jut a megfelelő világ kialakításánál, már abból is sejtethető, hogy csak bizonyos korlátok között végezhetik ieladatukat. A természet erői sajátos adottságaik körében működnek és valósítanak. Ezek az erők az általános és szükségszerű (lényeges) értékek cselekvő hordozói, belőlük pattan ki a természet konkrét formája, de nem a saját elgondolásukat és tervüket valósítják meg, hanem tisztán az Alkotó eszméinek eszközei gyanánt szerepelnek. Az a valóság, amely általuk létesül s az az alakítás, amely az anyagot a szellem hordozójává teszi, mintegy lenyűgözi, a szellem szolgálatába hajtja, biztosítja a természet állandóságát, általános, megmásíthatatlan törvényszerűségét: a forma, a természet részleges adottságainak összetartó tényezője, egységesítő eleme, az anyagban felcsillanó, többé-kevésbé tisztán visszatükröződő isteni eszme. A forma Isten pecsétje, amely a természet adottságait az Alkotó tulajdonai gyanánt állítja a szemlélő elé és amelynek hiánytalan megvalósulása a Teremtőtől elgondolt világrend fönmaradását és szabályszerű lefolyását biztosítja.

Az erkölcsi világ kialakulásánál a Teremtő nem szükségszerűen működő erőket használ, hanem az értelmes lény saját elgondolására és szabad döntésére bizza azt. Ez az önrendelkezés azonban igen korlátozott jellegű. Az ember teste szerint a fizikai világ törvényeinek hódol, s így alá van vetve a sorsdöntésnek (fátum), amennyiben ezen a teremtett oksorozatoknak Isten terveit visszatükröző szükségszerű kapcsolódását értjük. A fátum Isten alkotása; teremtett erő áttörni nem tudja. Az emberi önrendelkezés tehát nem vonatkozik a fizikai világ vagy törvényszerűség megváltoztatására, hanem csak ezeknek a kultúra érdekében való felhasználása a tárgya.³ Hogy az ember ezt a használati jogát (iusutendi) észszerűen gyakorolhassa, főleg hogy a természettel szemben túlkapásokat ne

² V. ö. Divus Thomas (Freiburg) 1941. a szerző tanulmányát: Sünde und Unsündlichkeit, 409. old.

³ V. ö. ugyanott 1942. évf. 35., 37., 42., 57. old.

kövessen el, Teremtője előtt pedig; mindig: alázattal meghajolhasson, föltétlenül szüksége van a természeti törvények ismeretére, valamint arra az állandó tudatra is, hogy a világ folyását Isten bölcs végzése irányítja. Ha ezek nem hatják át lelkét teljesen, akkor az embertől kialakított erkölcsi világban nem rend, hanem rendetlenség, nem Isten eszméi, hanem az istentelenség természetromboló erői uralkodnak.⁴

Lelke szerint az ember túlemelkedik a fizikai világ mehanikai és kémiai törvényein. Ebből a szempontból az önrendelkezés kimagasló csúcspontján áll és a természet ura. De itt is megtaláljuk az önrendelkezés korlátolt mivoltát. Értelme, amely a szabad cselekvés elgondolója, nem teremtő erő, hanem szükségszerűen le van kötve az elméleti és gyakorlati észelvekhez és csakis ezek világító fényében és erejében közeledhetik: a valósághoz, kizárólag így ítélkezhetik ennek adatairól. Más szóval az értelem az igazságot, nem alkotja, hanem csak szemléli, ha fáradságos elvonással sikerült a természet titkait felfedeznie. Ez az értelem természeti törvénye: az önmagában igaztól való függés, a benne való részesedés. Ha tehát az ember vilásképe nem az örök igazság visszfénye, nem Isten eszméinek a tükörképe, akkor erkölcsi tényeire nem nyomhatja az igazságtól formált ész bélyegét (esse secundum rationem), nem alakíthatja erkölcsi világát Isten elgondolása szerint, hanem az ilyeszerű képződmények föltétlenül istenellenes jellegűek.

Az önrendelkezés másik tényezője az akarat, természeténél fogva a jó irányában van lekötve. Olyan gravitáló erő ez a képességünk, amely a törekvés és megmozdulás formájában felel a jó minden felcsillanására, de szükségszerűen vonzó és az akaratit törekvést megnyugtató ereje csak a végtelen jónak van. Az akarat természeti törvénye tehát a végtelen jó felé törtetés és ama benső kényszer, hogy mindent ennek a szempontjából mérlegeljen s csak azt fogadja el jó gyanánt, amire rá van nyomva a végtelen jóban való részesedés bélyege.⁵ Ez az emberi lélek gyötrődése a végtelen jó utáni vágyódás miatt (tormentum iniūiti) s aszerint, amint az akarat a

⁴ Az ember használati jogát (ius utendi) Szent Tamás II. II. 66. 1. határozza meg.

⁵ V. ö. n. o. 1941. évf. 144. s. köv. old.

végtelen jóval szemben viselkedik, alakul ki az erkölcsi világgép jó vagy rossz, helyes, helytelen igazságosság vagy igazságtalanság, jog vagy jogtalanság szempontjából.⁶ Az akarati törekvés mértéke csak a végtelen jó lehet. Hozzá ken idomítani a részleges iavak utáni törtetését. Ennek melegénél gyullad lángra az akarat, ha közelében tartózkodik, vagy itt hidegül el, ha kiszakad vonzó erejéből. Az akarat eszerint átfogó erő, amely abban különbözik a többi ösztöntől, hogy nincs lekötve részleges java'kra, hanem ösztönösen csak a jót (bonum universale) és pedig a mindent felölelő, végtelen jót keresi, a többit pedig ehhez méri s hajlandóságait vagy ellenszenvét eszerint nyilvánítja.⁷ Annak a kutatása, felismerése és, megítélje» hogy mi jó, igaz, vagy jogosa részleges javakban a végtelen jó szempontjából, az értelem feladata. A kutatás anyagát és útját itt is a természet adottságaiban találja meg. Határozott, a természet Urától származó hajlandóságúik (kutatása és az elvonás révén történő általánosítása) vezet az emberi értelmet az örök törvény felismeréséhez.⁸ De vannak kérdéseik, amelyekre a természet nem ad feleletet. Ezeket a kinyilatkoztatás világosítja meg, úgyhogy az ember földi életében és ennek Isten eszméi, az örök törvény szerinti berendezéséhez elegendő anyaggal és elvvel rendelkezik, hogy kialakítandó erkölcsi világát a végtelen jó szempontjai szerint ítélhesse meg s így valóban az örök értékektől formált létmódot (esse secundum rationem) alkothasson.

Mi a társadalmi alakulások természetjoga^{8?} Hogyan kell ezeknek létesülniük, hogy Isten eszméit tükrözzék vissza? Vagy talán annyira rá vannak bízva az emberi önrendelkezésre, hogy tisztán önkényes elgondolások eredményei lehetnek, úgyhogy semmiféle transcendentális sugárnak sem kell bennök megjelennie? A kérdést így is feltehetjük: a társadalmi alakulásoknak olyan immanens-e a célja, és szerkezetük annyira öntörvényű-e, hogy mincien magasabb transcendens vonatkozást ki kell zárunk ibelőlük? Ebben a fogalmazásban az anyagelvűség áll szemben a többi filozófiai felfogásokkal: a mi világunk egyedüli törvényhozója az anyag és a benne rejlő erők, mondja

⁶ Ezekről T. 5. old.

⁷ I.-II. 9. 6.

⁸ T. 19. s köv. old.

a materializmus. Amint az anyás* önmagát magyarázza és alapozza meg, úgy a társadalmi alakulások megértéséhez és értékeléséhez sem kell más tényezőhöz menekülnünk, mint a tisztán anyagszerű erőkhöz. A társadalmi öntörvényűséget és immanenciát más tényezőkből is le lehet vezetni. Ilyen az „ész” (Kant), az „én” (Fichte), vagy a „logikai lét” (Hegel). Legújabban a faj, a vér misztériumát jelölik meg társadalomalkotó és értékelő elv gyanánt. Ezeknek és számtalan más hasonló törekvéseknek legfeljebb csak deistikus jellegük lehetne, ha Istennek egyáltalában helyet adnának a világnézetükben: ha megteremtette is a világot, engedje át annak kialakulását az immanens erőknél, a mi kérdésünkön pedig az emberi önrendelkezésnek. Minek aggályoskodni és az emberi alkotó erőt bénítani vagy gátolni azzal, hogy folyton a transcendens tényezőhöz utaljuk, amelyet úgy sem tud megközelíteni. Ezzel szemben a theizmus, amint a fizikai világ Istentől való függését hangsúlyozza, úgy követeli az erkölcsi értékeknek, főleg pedig a társadalomnak olyan kialakulását, hogy ezek Isten eszméinek hordozóiként jelenjenek meg a valóságban. Az örök törvényben látja tehát az erkölcsi világ értékmérőjét s azt állítja, hogy a természet adottságai elvezetnek bennünket a társadalmi alakulások természeti törvényének és jogainak felismeréséhez.

A theizmus szerint tehát a kultúra (esse secundum rationem) minden megnyilvánulása épúgy alá van rendelve Istennek, mint a fizikai világ adottságai. Amint itt az egyes dolgoknak megvan a lényege és így ennek a mértéke szerint több-kevesebb öncélúsága, de mindenesetre a világrendbe való beállítottsága és jelentősége,⁹ úgy a kultúra egyes formái is (mesterség, művészet, erkölcs, jog, stb.) tárgyak szerint lényegesen és benső adottságaik szerint különböznek egymástól. Ennek keretében beszélünk a kultúrformák öncélúságáról és immanens, a mellérendelt alakulatoktól független törvényszerűségéről. De amint a fizikai világban a lényeg Isten eszméinek tükörképe, úgy a kultúráé is és így ennek immanentiája sem lehet amazénál nagyobb fokú. Megvalósító oka az értelem, éppúgy mintázója Isten elgondolásának, mint a természetnek önrendelkezés nélkül működő erői másolói Isten eszméinek. A társadalmi alakulásnak, mint az emberi kultúra egyik for-

⁹ Erről a viszonylagos értékről Divus Thomas, 1942. évf. 36. o.

májának, legfőbb természeti törvénye tehát így fejezhető ki: *csak akkor lehet teljes értékű és állandóságra számotlartó kultúratény, ha Isten eszméi tükröződnek vissza benne. Enélkül époly korcsalakulat, mint a fizikai világ hibás képződményei.*

Eszerint kérdésünket és megoldandó feladatunkat így fogalmazhatjuk: — adott-e a természet útmutatást a társadalom elemeinek benső összekapcsolásához, vagy pedig tisztán külső, erőszakoszerűen működő erők feladata, hogy a sokadalmat összetartsák”? Ha a természet nem jelölt meg benső egyesítő erőt, akkor a társadalom vagy természetellenes alakulat, vagy pedig, ami még rosszabb, a természet mostoha gyermeke, amelynek a fönmaradásához szükséges léttartalmakról nem gondoskodott. Ebben az esetben tehát tisztán emberi önkénytől és erőszakos eszköztől függene minden társadalmi alakulás kezdete és fönmaradása is.

2. Az egységesítő és összetartó elv az általános értékekbe való kapcsolódás

*a) A természet a családi köteleket az általános emberi
jónak, az emberi fajnak szeretetében állandósítja
és horgonyozza le*

A természet működési gazdálkodásának és erőfelhasználási bölcsességének legfőbb elvét abban kell a tapasztalat szerint megállapítanunk, hogy *mindig a maradandó, lehetőleg örök értékek létrehozása és fönntartása tulajdonképpeni célja*. Ennek érdekében mindent föláldoz, sőt bizonyos pazarlásra emlékeztető bőkezűséget mutat föl. Az anyagi világban csak egyedeket hoz létre, mivel itt éppen az anyaggal összefüggő érték, a filozófiai értelemben vett faj (species) egyetlen lényben meg nem valósítható. Az anyag romlandó s így vele együtt pusztulnak vagy változnak a faji sajátságokkal adott energiák és formák is. Ezért alkot a természet a faj keretén belül megszámlálhatatlan egyedet, ezért adta *mez* az örök összeségének a hatókört újabb egyedek létrehozására. A tisztán anyagi világban az egyed nem öncél. Teljesen a faj érdekeinek szolgálatában áll és csakis ennek keretein belül van értéke úgy magában, mint a világréndben. Ha azonban az egyed kiemelkedik az anyagi világból, akkor különös méltóság birtokosává lesz és Teremtőjének való alárendeltség keretében öncélú lény gyanánt szerepel a világréndben. Abszolút értékét az anyagtól való függetlensége határozza meg, a viszonylagos érték szerint pedig nem lehet csak a világegyetembe beállított és tisztán csak a közérdeket szolgáló tag. hanem úgy kell beilleszkednie a világréndbe, hogy öncélúsága nyilvánvaló legyen.

A mellérendelt szellemi adottságok egyenlő rangúak. Csak szellemi birtokuk foka szerint sorozhatjuk őket kü-

lönböző osztályokba. Mindegyiknek közös vonása, hogy a világegyetem alsóbbfokú lényeknek urai. célpontjai (finis cui) és hogy létüknek és tökéletesülésüknek tulajdonképeni „miért”-je nem kívülük, hanem bennük keresendő. *Ezt a kiemelkedő magasságot és öncélúságot mondjuk személyi méltóságnak.* A személy sohasem válhat tiszta eszközzé. Csak Isten kezében ilyen, akitől méltóságát kapta, minden más tényező csak úgy nyúlhat hozzá, hogy öncélúságát elismerve és megbecsülve állítja az egyedet személyi érdekeknél magasabb célok ura szolgálatába. Ur az, akinek önrendelkezése van. Ez az önrendelkezés pedig nem csökken, ha az öncélúság keretén belül vagy pedig sértetlenségének megtartásával akár a természet, akár pedig az emberi elgondolás személyfölötti célokat tűz ki és ezek szolgálatába állítja az egyedeket. Szabadon akarni az ilyen célokat és önrendelkezéssel törtetni megvalósításuk felé. eszes lényekhez méltó feladat. *A természet irámításában nem foglalt, ezzel ellenkező célokat tűzni személyek elé, vagy pedig erőszakkal és nem önrendelkezéssel megvalósítani azokat, a személyi méltóság legnagyobb sérelmét, sőt egyenes elnyomását és meggyalázását jelenti.*

Ezek az elvek világítják meg a társadalmi alakulás Sík természetjogának problémáját. Ezt a természetjogot pedig így foglalhatjuk össze: *a)* a természet a közjó szeretetében, a közigazságban, vagy az általános emberszereteten (iustitia legalis), a leghatározottabban megjelölte a társadalmi elemeket bensőleg egyesítő kapcsot és *b)* a³/₄ ilakulás minden formájától elvárja, hogy az imént leírt személyi méltóságot megőrizze, ennek érvényesülését és gyakorlását lehetővé tegye. Ennek a két követelménynek az összeegyeztetése az emberi bölcseséget a legnehezebb feladatok elé állítja, úgyhogy Aristoteles az államalkotó és kormányzó okosságát méltán nevezi „isteni” feladatnak és ihlettségnek.

A természet az embert mint egyedet alkotja, de társadalmi alakulás keretében hozza létre. Az állatoknál az egyed létrehozása tisztán szenvedőlegesen bekapcsolódás a természet fajfenntartó terveibe. A nemek társulása egészen átmeneti jellegű; az ösztön hajtóerejének tartamára korlátozódik. Az embernél a fajfenntartás ösztöne, éppen azért mivel nem egyéni vagy megszerzett erő. a természetnek fönnebb leírt terveibe nem külső kényszer, hanem leg-

bensőbb hajlandóság; formájában kapcsolja be az egyént és a természetes szeretet tiszta átadó vonzódásával fűzi a másnemű személyhez. Hogy ezt a közösséget a természet nem átmeneti társulásnak szánta, hanem az állattól eltérően erkölcsi érték gyanánt bizta az emberre és állandó jellegű alakulatként akarta megvalósítani, a leghatározottabban megállapítható. A férfi és a nő egyesülésére benső erők ösztönöznek, de ezek használatát az értelem, az önrendelkezés irányítja. Ezzel az egyedeket nemző működés a tisztán állati ösztön fölé emelkedik és az, erkölcsi értékek sorába lép: *az ösztön gyakorlati használata egyrészt a természet terveibe kapcsolódik, a faj szeretetének megnyilvánulása, de mivel az ösztön fölötti uralmat is jelenti és az önrendelkezés irányítja, erkölcsi érték is a tiszta természetjog szempontjából.* Mivel pedig a nemi egyesülésnek olyan következményei vannak, amelyek a férfira és a nőre egyaránt súlyos és tartós jellegű kötelességet rónak, azért ugyanaz a tiszta természetjog a házasságban nem átmeneti társulást, hanem állandó jellegű közösséget keresett. Az állat ivadéka hamar eléri azt a fejlettségi fokot, hogy nemzõitõl egészen független létet folytathat. Ezzel nagyrészt meg is szûnik az egyedivériség összetartozásának tudata és csak az általános fajiközösség marad meg többé-kevésbé tudattalan vagy legfeljebb tudatalatti, de mindig természetes ösztön formájában. Ezzel szemben a gyermek hosszú éveket tartó gondozásra és ápolásra szorul, míg eljut a fejlődés és önállóság ama fokára, hogy mint a maga ura, emberhez méltó önrendelkezéssel irányíthassa életét. A vériség közösségének tudata tehát állandósul a család tagjai között, úgyhogy a természet rendelkezése szerint ez nemcsak tudattalan vagy tudatalatti erő formájában irányítja az összetartozás megvalósítását, hanem igazi emberi, erkölcsi lényezõként lép föl és a családot benső kapocccsal egyesített egészé fűzi össze. *A családnak a természettõl szemmel tartott faji közösség keretében megvalósítható és megvalósítandó közös java, ennek akarása és szeretete tehát az a benső erõ, amely a családot mint legelemibb társadalmi alakulást létrehozza és állandóan összetartja.* A természet szava nyilvánul meg ebben s mindaddig, amíg a tiszta természet működik, amíg az emberek hallják és megértik a természet szavát, addig ez a társadalmi alakulás szent, tiszta és az embert messze fölemeli az állati színvonal fölé. A család közösségben tehát nem találunk bontó

erőt, ha a tiszta természet szempontjaiból nézzük. Csak amikor a romlott természet, vagy pedig a téves úton járó egyéni elgondolás akarja rendezni a házasság: és a családi közösség alakulásait, tolakodnak be bomlasztó, a természet szándékát leromboló erők ebbe az oly szent és tiszta közösségbe, így jutunk el a családi élet olyan lealázó és a természetjogtól annyira elütő formáihoz, mint erről az emberiség története tanúskodik.

A tiszta természetjog elemzése eszerint elvezetett bennünket annak felismeréséhez, hogy a legegységibb társadalmi alakulásnak van benső összetartó tényezője, amelyet mássá, külső erőszakká, anyagi érdekközösséggé vagy pedig mulékony, tisztán szenvedélyekre alapított társulássá csak az emberi tévelygés változtathat át. Ez a benső kapocs tárgyi értelemben az emberi faj közös java (bonum commune humánium), alanyilag pedig az érzületnek ehhez való idomulása: az egyednek és a családnak az általános ember-szeretet, a iustitia generalis (legális) naturalis keretében megvalósítandó java. Teljes biztonsággal mondhatjuk tehát, hogy a természet nem engedte az embert tanács-talanul bolyongani, hanem egyoldali lekötöttséggel irányítja társadalmi alakulásának legegységibb formájánál is. Az egyén a család körében jön létre, itt találja meg pszichikai értelemben vett személyi kialakulásának legegységibb előfeltételeit. A szeretet állítja be a családba, ez fűzi össze a családot állandó társas közösségbe. Méltán nevezi tehát Szent Tamás a családot principium producens in esse et gubernans-nak. az egyén létrehozó és nevelő tényezőjének. Mivel pedig a nemzők és nevelők a természet szervei, amelyek által fajfenntartó- és nevelő terveit megvalósítja, azért ezek. ha nem is mindig éltudatosan. de minden esetben tudatalatt (a természet ösztöne és ösztökéje révén) úgy családi egyesülésükben, mint annak gyakorlati kivitelében bekapcsolódnak a természet nagy terveinek megvalósításába, *úgyhogy az emberiség közjének a faj fennmaradásának és tökéletesülésének természetes szerepét az egyesítő benső kávájuk.*

A theizmus itt nem áll meg. A természet nem irányítja önmagát. Fölötte áll Isten, akinek tervei valósulnak meg a természetben és a természet által. Ezért a természet révén nemcsak a faji (bonum commune humánium), hanem az Istentől tervezett közjébe is (bonum divinum) bekapcsolódik a család. Ez azt jelenti, hogy a házasság

ságot nem lehet még tisztán az emberi közjó szempontjából sem rendezni. Ez a közvetlen mértéke. De ha Isten más úton szólalna nieg és a házasságot magasabb cél szolgálataiba is állítaná, akkor szavát meg kellene hallani és a természetes célkitűzést alá kellene rendelni ennek a felsőbbbrangúnak.

Ebből az következik, hogy *a fönnebb leírt természetes szeretetnek mea kell nemesülnie Isten szeretetében.* Ezzel a családi kötelék megerősödése és állandósulása föltétlenül biztosítva van. Következik továbbá, hogy az Isten a természet elgondolását fölülmúló, tehát természetfölötti szentséget, tisztaságot és méltóságot is adhat a házasságnak és a családi közösségnek. Ha erről kinyilatkoztatás formájában értesít bennünket, akkor nem a tisztán természetes forma és megvalósulás, hanem ez a magasabb kötelező. A természetes adottságok változatlanul megmaradnak, de az új formában megtisztulnak és a szentség különös dicsfénye veszi körül őket. *Ezt tanítja a kereszténység, amikor a házasság új szentesítését (sanctitas obiectiva) hirdeti és a Krisztus-közössé a szolgálatába állítja.* Eszerint a család nemcsak az emberi társadalom legegységesebb formája, hanem a Krisztus-közösségben is helye van, amennyiben nagy titkot, az isteni és emberi természet egyesülését Krisztusban és Krisztusnak az Egyházzal való eljegyzését (Ef. 5. 32.) jelképezi. Emellett az életszentség (sanctitas formális) új formáját is közvetíti a szentségi kegyelem révén, a tisztán természeti köteleességnek és szaporodásnak pedig nagyobb jelentőséget és magasabb rendeltetést kölcsönöz.¹

Akármelyik formájában szemléljük is a házasságot és a családi életet, annyira fölötte áll minden társadalmi alakulatnak vagy tekintélynek, hogy szentségtörés nélkül senki hozzá nem nyúlhat, berendezésén vagy törvényein semmit sem változtathat. Csak a természet vagy a kegyelem Urára hallgathat az ember családi életének lényegét illetően és más összekötő kapcsot, mint a szeretetnek fönnebb leírt szövetségét, nem kereshet, sőt ha kívülről rá

¹ Ez a Szent Pétertől hirdetett „regale sacerdotium”, Istei: i tiszteletének új rendje és módja, Isten életében és boldogságában való részesedés és így a természet fölötti nagyobb uralom, sőt a fátum fölé való emelkedés (az előbbi jegyzetekben megjelölt módon).

erőszakolják, el nem fogadhat. A történelem azt tanítja, hogy ahol a természet utasítását nem követték, a fajfenn-tartási ösztönt tisztán a piszkos szenvedélyek szolgálatába állították, a családi köteleket pedig a szeretet törvényén kívül keresték, ott az egyén romlása és elzüllése, a társadalomnak pedig teljes felbomlása hamarosan jelentkezett. *Minél bensőségesebb tehát a szeretet, minél tudatosabb az emberiség közjavába való kapcsolódás, annál biztosabb a legelemibb társadalmi alakulás fönmaradása és állandósága.* Mivel pedig ezt a természetes emberszeretetet kiegészíti, megneemesíti és igazán örök, megdönthetetlen alapokkal támasztja alá az Isten szeretete, azért mondhatjuk, hogy a társadalmi alakulások legfőbb biztosítékát ebben kell keresnünk. Ahol a nemzők istenfélők, ott a családi szellem köteleke és nevelő működése biztosítva van s az anyagi boldogulás lehetősége is nagyobb, mint ott, ahol Isten nincs jelen a családban.

Ha tehát igaz Szent Tamásnak a társadalmi felelőségről szóló tana.² akkor minden földi hatalomnak arra kell törekednie, hogy alattvalói istenszerető és istenfélő emberek legyenek. Szent Tamás ugyanis abból indul ki, hogy mint a kémiai vegyületek csak akkor értékesek, ha megfelelő arányban egyesülnek és nincs közöttük idegen, hozzájuk nem tartozó, s így bomlasztó elem. úgy a társadalmi alakulatok értéke is attól függ, hogy milyenek az elemek, amelyekből fölépülnek. Mivel pedig a társadalmi formák elsősorban erkölcsi alakulatok, azért elemeiket is erkölcsi minőségük szerint kell értékelni. Anyagi és általában fizikai adottságaik csak másodrangú szerepet játszhatnak, amennyiben a társadalom jólétéhez ezekre is szükség van. Éppen ezért nincs erkölcsi cselekedet, amely az egyes ember személyi értékét ne növelné vagy csökkentené. A személyi érték viszont az egyén szükségszerű társadalmi mivoltánál és beállítottságánál fogva abbeli alkalmasságát vagy alkalmatlanságát is meghatározza, hogy mit jelent a társadalomban, mennyiben értékes építő anyaga ennek és milyen elismerésre érdemre, megbecsülésre, vagy pedig megvetésre és büntetésre számíthat a közösség keretében. Ebből vezeti le Szent Tamás a tételt, hogy az egyén nemcsak Isten, hanem a földi társadalom előtt is felelős életéért és minden erkölcsi cselekedetéért még akkor is, ha a földi igazságszolgáltatást, jutalmazást,

² V. ö. T. 55. s köv. old.

vagy büntetést elkerüli is. Igen magas szellemi társadalomszemlélet ez, amely csakugyan a közösség alaki ható erejébe tekint. Amint a természet világában csak a jól átglyúrt és minden módon elkészített anyagból váltódik ki az alaki tényező (forma substantialis) és csak ilyent tud összetartani, ha szellemi formájában érintkezik vele (mint az emberi lélek), úgy a társadalmi alakulatok anyagát, az embert is erkölcsi magaslatra kell fölemelni, ebből a szempontból kell átglyúrni és megváltoztatni, ha erős, tartós és az állandóság jegyében született formától akarjuk áthatni. Az anyag romlásával együtt jár a forma substantialis tehetetlensége és fönttartó erejének csökkenése. Így a társadalomban is: ha erkölcsileg értéktelenek az elemek — az egyén és a család — a benső fönttartó erő, a forma societatis kénytelen helyet adni a külső erőszak nem annyira építő, *mint* társadalomromboló erejének.

Az egyén közösségi felelőssége természetjogi követelmény. Ezért a társadalmi alakulás természetjogi törvénye, hogy erkölcsileg értékes elemek legyenek anyaga. A természet a maga körében érvényt szerzett ebbeli döntésének, mivel az embert nem teremtette és nem teremti rossznak vagy éppen gonosznak. Hogy azonban erkölcsi értékke alakuljon és a gonoszság útjára ne tévedjen, nevelőkhöz, irányítókhoz utasította. Ezeknek tehát a természettől szentesített kötelességük, hogy az egyéneket erkölcsi értékekké neveljék. Ezért van olyan nagy szükség a családi élet érintetlenségére és tisztaságára. Csak az erkölcsi magaslaton álló család nevelhet erkölcsi értékeket. Ezért a magasabb társadalmi alakulatnak elsörendű létérdeke a család védelme és azon az erkölcsi színvonalon való megtartása, amelyen a természet és ennek Alkotója látni kívánják.

A társadalmi alakulás természetjogát ebből a szempontból tehát így fogalmazhatjuk: *csakis az erkölcsi élet és érték magaslatán álló emberek alkalmasak arra, hogy a fönebb vázolt általános ember szeretetbe (iustitia legalis) belekapcsolódjanak és ennek keretében keressék emberi fejlődésüket és boldogulásukat.* Ezért a Szentírás szavait a hatalmasok bűnhődéséről (potentes potenter tormenta patientur) talán sehol sem lehet annyira hangsúlyozni és oly igazán alkalmazni, mint akkor, mikor az emberi és társadalmi sorsot intéző hatalmakat arra a természetjogi kötelességre emlékeztetjük, amit Aristoteles így fejezett ki:

minden törvényhozás és parancs célja az, hogy az embereket a jóra, az erényre nevelje. Nagyobb felelősséget már el sem lehet képzelni, mint azt, amelyet ez a természetjogi célkitűzés rak a hatalom birtokosainak vállára. Éppen ezért nagyobb rombolást és végtetesebb társadalmi alá-
 ásást senki sem végezhet, mint az, aki tönkreteszi a családot, elvonja azt a természettől rábízott feladat tökéletes megoldásától, felbontja ennek összetartó kötelékét és olyan íélok szolgálatába állítja, amelyeket a természet elvet.

b) A nagyobb társadalmi alakulatok bekapcsolása az egész emberiség közjávába a iustitia legalis révén

A család nem az egyedüli nevelő tényező. Sőt a gyermek létrehozásánál és fönntartásánál is rá van utalva a társadalom segítségére. A nemzés ténye a házasság szűk keretei között folyik ugyan le, de a családi élet igazán emberi színezéséhez és feladatainak teljes megoldásához föltétlenül szükséges a többi közületek együttműködése.¹ A természet nem úgr gondolta el az emberi életet, hogy ez megmaradjon az egészen primitív fokon, amelyen bizonyos izolált tengődés elképzelhető. Az alsóbbbrangú dolgok az értelmes lény szolgálatára teremtettek.² Ezért az értelem uralma az anyagi dolgok fölött természetjogi döntés, kivitele pedig az ember természetes joga és kötelessége. Mivel pedig e nagy kultúrföladat megoldása csak az egész emberiség együttműködésének eredménye lehet, azért a természet az egyént nemcsak a család, hanem eme nagy kultúrközösség tagjainak is szánta. Az emberiségnek különböző társadalmi alakulások szerinti tagozódása természeti törvény. Ezeknek együttműködése a közös emberi jó (bonum commune humánium) konkrét kialakítása es eT-
 érése érdekében természetjogi követelmény. Ugyanezt kell állítanunk a nagy emberi közösség elemeiről és egyes többé-kevésbé átfogó alakulatairól is: az egyén és a, tár-

¹ V. ö. szerző: A Laza és hazaszeretet bölcseleti alapjai c. értekezését. Budapest, 1922.

² II.-II. 66. 1.

sadalmi formák csak ebben a nagy, közös jóban találhatják meg földi boldogulásukat és így ennek kereteibe kell úgy beleilleszkedniök, hogy a közjóban egységet alkossanak ennek megvilágítására irányuló törekvésük és a közjóban való részesedésük pedig: arányos, személyi értékük-höz mért legyen.

Hogy a természet a családot benső kötelékkel fűzte össze közösséggé, könnyen belátható. De adott-e útmutatást arra nézve is, hogy milyen legyen a többi társadalmi alakulat, főleg pedig a nagy emberi közösség összekötő kapcsa? Föltétlenül igennel kell felelnünk erre a kérdésre: *a tiszta természet kinyilatkoztatásaiban ugyanaz a hang csendül meg a többi társadalmi alakulás szerkezetére vonatkozólag, mint amely a család mibenlétét ismerteti.* Egyazon közjóba, mint teremtett végső célba kapcsolja be az egyént és arányosan ugyanazt az igazságot, benső idomulást kívánja meg tőle, mint a családi közösségtől. A különbséget csak ott kell keresnünk, hogy az emberi lélek érzülete szerint könnyebben és melegebben simul a család szűkkörű közösségéhez, mint a nagy társadalmi alakulatokhoz, de az értékelési elsőbbség (appretiatio) ezeket a tényezőket illeti meg, mivel tőlük függ nemcsak az egyén, hanem a kisebb társadalmi alakulatok jóléte is.

Elemezzük tehát a tiszta természetet. A természet az egyének közé nem épített választófalat, nem teremtette azokat egymás ellenségeinek. Az egyediség elveivel csak a közös emberi természet foglalta le úgy az együknek, hogy az a másik tulajdona ne legyen vagy ne lehessen. Az egyedek között tehát megvan a közös kapocs — a tel^ljesen azonos, egyértékű emberi természet. *Amikor az egyén önmagát akarja és szereti, előbb és inkább akarja és szereti az emberi természetet, mint önmagát, aki tulajdonképpen csak ennek az általános emberi természetnek függvénye, konkrét megvalósulása.* Az egyén alapértékét tehát nem az egyediség elveiben, hanem az emberi természetben kell keresnünk, mivel ez ad az egyéneknek állandó jellegét, ez nyomja rá a változatlanság: és örökkévalóság bélyegét, sőt maguk az egyedi vonások is általa válnak számbavehető emberi valóságokká. Addig tehát, amíg az emberi természet tiszta, romlatlan, vagy pedig az egyéni elgondolás tévútra nem vezeti, van az egyének akarásának és szeretetének közös tárgya: az emberi természet, mint ilyen, amelynek mindnyájan egyformán részesei és

adósai. Minden társadalmi alakulásnak tehát ez a vonzó-dás a közös típusa. Az emberek természetüknél fogva, mint egy közös jó birtokosai, barátok, nem ellenségek; kölcsönösen vonzódnak egymáshoz és nem taszítják egymást. Ezt a vonzó erőt kell magukkal vinniök minden közösség kialakításához, amely felé akár a természet ereje, akár saját elgondolásuk hajtja őket.

Eszerint az emberi természet elsőbbségében és a tisztán egyedi értéken túlmenő felsőbbbrangúságban találjuk meg a társadalmi alakulások összekötő kanosát, mint ama közös jót, amelynek biztosítása és a belőle való merítés a földi boldogulás előfeltétele. *Van tehát az emberi közösség minden formájának egy a természettől kitűzött célja: az emberiség közös java és az ebbe való bekapcsolódás.* Ez kizárja az önérdeket mint célkitűző tényezőt, de nem zárja ki az egyéni érvényesülést és az ennek megfelelő elhelyezkedést a közjó keretében. Sőt bátran mondhatjuk: ez a személyes érvényesülni akarás a legjobb hajtóerő az emberi közjó biztosítása céljából. A társadalomba való belevés és az állandó ottartózkodás nagy igazságot és megigazulást kíván: a közjó és ennek követelményeihez való idomulást. Minden igazság valamely mérték szerinti igazodást jelent. Ha pedig az igazság igazságossággá válik, vagyis egyik személynek a másik igényei szerinti *beállítottságát* jelenti, akkor az egész benső érületnek átalakulását akarjuk hangsúlyozni: *constans et perpétua voluntas reddendi euique, quod suum est.* Hogy tehát az egyén a társadalom használható tagja legyen, a közjóhoz kell idomulnia, ennek az akarásában és szeretetében kell megigazulnia és bensőleg átalakulnia. Itt megint hivatkoznunk kell Szent Tamásnak fönnebb idézett fejtegetésére az egyén társadalmi felelősségét illetőleg: igaz polgár csak az lehet, akit ez a tudat teljesen áthat.

A fejlődés rendje szerint az egyénekből lesz a család, ebből alakul ki a nép, a nemzet és az állam. Az oksági és méltósági elsőbbség azonban a közjót illeti meg s ebből árad át a közösségi állandóság a kisebb alakulatokra. *A természetjog védelme alatt tehát csak azok a közösségek állanak, amelyek létrehozó tényezője és éltető eleme az általános értékű közjó.* Ha ez hiányzik, értéktelen, vagy egészen mulandó korcsalakulatok jöhetnek csak

létre, amelyeknek a sorsát a természet éltető erőitől elszakadt eredetük már megbélyegezte.

A tiszta természetben tehát semmit sem találunk, ami az egyéneket ellenségként állítaná szembe. A természet külső javaiban is egyformán osztoznak a használati jog szempontjából: itt nincs előnye az egyiknek a másife fölött, ami egyenlőtlenséget vagy éppen ellenségeskedést szülhetne. A tulajdon gyanánt lefoglalt dolgokról is úgy intézkedett a természet, hogy a magántulajdon a jóakaratú emberek között ne lehessen irigység vagy civakodás okozója. Ami az egyiknél fölsleg, szolgáljon a vagyontalanok segítésére, így szól a természet parancsa, ami a társadalmi kiegyenlítődének legfőbb elvét képviseli és mutatja, hogy a természet a magántulajdonnal sem akart éket verni az egyének közé. Tovább taglalhatnák a tiszta természet igényeit és mindenütt azt találunk, hogy ott, ahol az egyének békés együttélését veszély fenyegeti, a természet gondoskodott megfelelő orvosságról is. Igaz, hogy ez elégséges a sebek gyógyításához, de nem mindig elég hatékony. Ezért lehetséges, sőt adott esetben szükséges is a természetnek további nemesítése és olyan hatóerőkkel való ellátása, amelyek a természet hiányait pótolják és a társadalmi kapcsolatot erősebbé, az összetartozás érzetét pedig melegebbé teszik. A Krisztus-közösség megvalósítójára, a szeretetnek legmagasabb fokára és legönzetlenebb megjelenési formájára, a caritasra, az Isten természetfölötti szeretetére gondolunk itt is, mint fönebb.

A természet ezenkívül a közösség formájában is hoz létre bizonyos alakulatokat, amelyekben látszat szerint az egyenetlenség, szembenállás, sőt ellenségeskedés magva van elvetve az emberiség körében. Ezek a kisebb-nagyobb csoportok a család elágazásai, és éppen ezért az egyén és a végleg kialakult társadalom létrehozó és nevelő tényezői közé tartoznak. Osztályozásuk nem egyszerű, legjellegzetesebb és a talán legvéglegesebb formájukból azonban elég könnyű megítélni, hogy mire gondolunk, mikor az ilyen embercsoportot a természet szándékai szerint megvalósult külön közösségi alakulatnak mondjuk. *A néprajzi (és nem bölcséleti) értelemben vett faj ez a jellegzetes közösség.* Itt csak megemlítjük, hogy a fajok kialakulása nem tisztán a természet, nem is a kultúra műve, hanem a kettőnek az összjátéka. A filozófia úgy ítéli meg ezeket, mint az egyedeket. Minden egyén teljes jogú bir-

tokosa az emberi természetnek, de az egyediség tényezői révén maga az általános emberi természet különböző substantialis fokban valósul meg. Mivel az egyediség gyökeres elve az anyagban keresendő, ezért az emberi egyéniségek különbségei és sajátosságai gyökerükben attól az anyagtól fügének, amelyet a gyermek nemzõitõl nyer. Innen van az, hogy egyes sajátosságok bizonyos keretek között nemzedékrõl nemzedékre átvihetõk és rögzíthetõk. Az ilyen hasonló fiziológiai, vegetatív, érzéki és értelmi lelki sajátosságokkal bíró kisebb-nagyobb csoportok képviselik a néprajzi fajt, amelynek létrehozója egyrészt az egyénekben mûködõ természet, másrészt pedig a kultúra, amelynek a test és a lélek bensõ egyesülése révén nemcsak az egyed anyagi alkatára van befolyása, hanem a közösségi csoport lelkének, vagy lelkületének kialakulására is. Az általános emberi természethez viszonyítva, ezek a fajok nem képviselnek új lényeket. Ebben az irányban mind egyenlõ rangúak.³ Ugyanazok a lényeges vonások mindnyájuk közös birtokai, ugyanaz a személyi méltóság található meg az egyes fajok keretében minden

³ A Szemináriumok és Egyetemek szent Kongregációja 1938. ápr. 13-án nyolc tételt jelölt meg, amelyekben a vér és faj mindenekfõlõttiségét proklamáló, kizárólagos társadalmi és kulturális alakító szerepét hangoztató tanokat ítéli el, „abszurd tévtanoknak” nevezve azokat. Ezek közül az elsõ alapvetõ tétel a néprajzi értelemben vett emberi fajok lényeges különbségét mondja ki a következõ szavakkal: az emberi fajok saját velûkszületett és változtatlan jellegük folytán annyira különböznek egymástól, hogy a legalacsonyabb rendû faj távolabb áll a legmagasabb rendûtõl, mint az állatoktól. Ezzel szemben a keresztény hit és bölcsedet egyöntetûen hangsúlyozza, hogy minden ember, fajkülönbség nélkül, a halhatatlan lélek birtokosa és hogy ez lényegesen választja el az állatvilágtól. Egymás között azonban lényegileg egyenlõk, ha néprajzi faji adottságaik az általános emberi egyenlőség keretein belül bizonyos elõnyöket biztosítanak is nekik. Az említett tévedés gyökerét pedig az elítélt tételek harmadikában kell keresnünk, amely így szól: a vér a faj jellegének meghatározója; ezért az ember minden szellemi és erkölcsi tulajdonsága a vérbõl, mint végsõ forrásból fakad. Ezeknek a tulajdonságoknak a gyökerét a kereszténység megint a lélekben keresi és a testi adottságoknak csak másodrangú, szerepet juttat ezek értékelésénél és megítélésénél.

egyedben, úgyhogy ebben a tekintetben alsóbb vagy felsőbbangúságról szó sem lehet. Az általános emberi természet keretein belül egymáshoz viszonyítva, hasonló substantialis fokozati különbségeket állapíthatunk meg: közöttük, mint aminőről az egyedek összehasonlításánál szoltunk. Úgy viszonylanak tehát egymáshoz ezek a csoportok, mint az egyedek, amelyeknek arányai bizonyos különbségi formák szerint kifejezhetők.

Ez a néhány rövid utalás is mutatja, hogy nem a tiszta természet, hanem vagy ennek romlott formája, vagy pedis; az eltévedt emberi elgondolás állítja ezeket a csoportokat ellenségként egymással szembe. Ezek nélkül, mint a közös emberi természet birtokosait, jóindulatú barátság fűzi össze, békésen élhetnek az emberiség közjavanak akarásában, szeretetében és összhangzó művelésében. A természet tehát ezeknek is megadta a lehetőséget, hogy a iustitia legális révén megigazuljanak és úgy idomuljanak a közös jóhoz és egymáshoz, hogy a béke és szeretet, nem pedig az örök, állandó háború uralkodjék közöttük. Innen van az, hogy Szent Tamás szerint a közigazság, a iustitia legális az az alapkö, amelyre minden társadalmi alakulást építeni kell. A kisebb-nagyobb csoportoknak lehetnek öncéljaik, de sohasem önző törekvéseik. Ez az utóbbi akkor történik meg, amikor saját érdekeiket tartják értékmérőnek, ennek rendelve alá minden más érdeket, még az egész emberiség közös javát is. A természetes rend felforgatása, sőt egyenes tagadása ez. Az így kialakult közösségek nem egy központ, a bonum commune humánus körül forognak, hanem magukra hagyatva bolyonganak az erkölcsi világban. Ezért elkerülhetetlen a többi társadalmi alakulatokkal való összeütközések, ezért a bellum omnium contra omnes. az örök hadiállapot az emberek között. *Minden közösségi alakulásnak tehát az a leg-több természeti törvénye, hogy előbb és inkább akarja az általános emberi jót, mint a részlegeset és hogy annak keretében gondoskodjék saját érdekeinek arányos biztosításáról.*

Az ember erkölcsi életének nem az a feladta, hogy megváltoztassa a természet rendjét, vagy hogy a természet alkotásait ledöntse. Úgy kell használni a természet adottságait, hogy azokra rányomja az emberi elgondolás (esse secundum rationem) bélyegét. Ezért kell tisztelnünk az egyedi, népi, nemzeti és faji értékeket. Mindegyikben

a természet Ura arcának Visszfénye csillan föl. Ha ezeket megbecsüljük. Isten alkotó kezét imádjuk. Szent Tamás szerint az ilyen csoportokon belül élő egyéneket a gyermeki érzület (pietas) erénye irányítja, ez adja meg általuk azt a tiszteletet, amely mint létrehozó és nevelő tényezőket méltán megilleti azokat. A közösségi csoportokat pedig egymással szemben az iustitia legális kötelezi, amely a közös természet szeretetében való megigazulásból születik és ezt jelenti. Enélkül emberhez méltó földi létről és boldogulásról nem is beszélhetünk. Az emberiség pedig, amely ebben a iustitia legálisban nem tisztult meg, nem hallotta meg a természetben szóló Isten szavát, az nem méltó Istenéhez és emberi rendeltetéséhez, az nem áll az értelem diktálta erkölcsi magaslaton, hanem alacsony, állati nívón emberalatti életet él.

Eddigi ^ fejtegetésünk megfelel _ a felvetett kérdés második részére is. A közjó azért ilyen, mivel a társadalom minden elemének közös java. Nem arra való, hogy ezeket elnyomja, vagy boldogulásukat lehetetlenné tegye, hanem arra, hogy áldásaiban mindnyájan, nem egyformán, hanem személyi értékük, vagy társadalmi jelentőségük arányában részesülhessenek. Ennek a természettől elgondolt legfőbb földi jónak nincs öncélja. Nem önmagáért, hanem az egyedekből álló emberiségért van. Nem önmagát alapozza meg, hanem a fejlődésre, a boldogulásra hivatott, erre törekvő emberiség igényei alapozzák meg. ezektől függ, ezek kielégítése a célja. Hogy mindenki emberi méltóságához mérten élhessen, ezt akarja a közjó biztosítani. Innen van, hogy minden társadalmi alakulás célja csak az lehet, hogy az egyén érvényesülhessen és emberi méltósága szerint kifejlődhessék.

De ez megint súlyos erkölcsi kötelességet ró az egyénre és a nagy társadalmi alakulatok többi elemére. A közjó nem készpénz, hanem emberi erőikkel és fáradtsággal kibányászandó nagy kincs. Csak azzal lehet belőle meríteni, hogy mindenki a helyén van és ott munkás kézzel dolgozik, alkot és valamit hozzátesz ehhez a nagy kincshez és segít kibányászásában. Megint csak eljutottunk Szent Tamásnak az egyén társadalmi felelőségéről szóló tanához, amely ebben az összefüggésben arra figyelmeztet bennünket, hogy ha az emberek nincsenek áthatva ettől a meggyőződéstől, akkor a társada-

lom élősdiemből, a dolgozók alkotásainak és termelésének fölemesztőiből alakul ki. A társadalmi alakulások természetjogát ebből a szempontból tehát így fogalmazhatjuk: *csak a társadalmi felelősség tudatától áthatott és egyéni tehetségük szerint a közjó kialakulásán és biztosításán serényen dolgozó elemekből építhető fel egészséges társadalmi szervezet.*

3. A társadalmi alakulatok részeinek viszonya egymáshoz: a nemzetköziség és a nemzetfölöttiség

A természet útmutatása lényegesen különbözik akár a liberalizmus, akár a szocializmus internationaléjától. A természet egy a nemzetek fölött álló nagy, átfogó cél szolgálatába akarja állítani az embert. Ennek elsőbbsége nyilvánvaló, méltósága pedig annyira kiemelkedik minden hasonló jó és cél fölé, hogy elsősorban érdemli meg az ember nagybecsülését és a többi részleges cél fölötti szeretetét.¹ Ez a nagybecsülés és szeretet pedig csak

¹ Hasonlítsuk össze ezt a megállapításunkat annak a tételnek tartalmával, amelyet a Szemináriumok és Egyetemek szent Kongregációja 1938 ápr. 13-án kelt levelében abszurd tévtannak nevez és amelynek megcáfolását az egyetemi tanárok kötelességévé teszi. A természetjog azt állítja, hogy az egész emberiség közjára a földi célok legfőbbje és hogy ennek biztosításáért kell minden egyednek és társadalmi alakulatnak áldozatot hoznia. Ennek megbecsülésére kell mindenkit nevelni, ebbe kell érzelmi világukat lehorgonyozni. Az „abszurd tévtan” ezzel szemben azt tanítja: a nevelés legfőbb célja a (vérben adott) faj jellegének művelése és az odaadó szeretet fokozása a saját faj, mint legfőbb jó iránt. A természetjog útmutatásától való eltérés szembevetendő. Ez a legfőbb jót csakis Istenben látja, a legfőbb földi jót pedig a filozófiai értelemben vett faj (species humana) szeretetében. A néprajzi fajnak, mint részleges adottságnak legfőbb jóbéli mivolta tehát a természetjoggal ellenkező abszurd tévtan. A természetjog hangsúlyozza legjobban, hogy az érzelem egész melege fűtse az emberi lelket a néprajzi értelemben vett faj, a nemzet, a nép és ezek táplálója, a haza, szeretetében. De ugyanaz a természetjog követeli meg, hogy ez a melegség értékelés szempontjából alá legyen rendelve a magasabb, általánosabb jónak, az emberiség közjájának.

azzal a követelménnyel lép föl, hogy *a részleges célok és törekvések ne sértsék más egyének, nemzetek, fajok érdekeit, hanem ezek szabad, érvényesülését, sőt lehetőit) előnyös fejlődését is szolgálják.* Ezzel a mindenképpenti értékeléssel és szeretettel pedig éppen a természet utasítása szerint nemcsak lehet, hanem össze is kell kötni a kisebb alakulatok és társadalmi elemek érzületben egész közeli és melege: szeretetét, úgyhogy az éppen a közelség miatt melegebb és gyújtóbb lehet, mint az imént leírt értékelésből fakadó vonzódás és szeretet.² Az akarat a működő alany (suppositum) javát keresi: est facultas suppositi. A népi közmondás ezt így szemlélteti: minden szentnek maga felé hajlik a keze. Ez természetes hajlandóság, nincs benne megszegyenítő önzés, vagy közösségellenes vonás. Sőt. éppen ezzel szolgálja legjobban a természet az egyén révén a közjót, ezzel juttat neki a társadalmi élet áldásaiból, mert megtanítja arra, hogy nem állhat olyan önzetlenül a közösség szolgálatába, hogy ezzel egyúttal a saját tökéletesedését ne szolgáltassa. A hiba csak ott kezdődik, ha az egyén önérdékét teszi meg minden jó, értékes törekvés központjává és mértékévé. Ezt nem lehet elvonni a természet útmutatásából, ezt nem szentesíti a természetjog. Az önszeretet tehát a fejlődés rendjében megelőzheti a magasabb javak szeretetét és a tudat fokát tekintve melegebb és bensőségesebb lehet, mint az ezekre irányuló vonzódás. A helyes önszeretet mértéke a felebaráti szeretetnek s így a fejlődés rendjében ezt megelőzi. Amit az egyénről mondtunk, a társadalom többi eleméről is állítanunk kell. Amint az egyénben a fizikailag egy akarat képviseli az önfenntartó erőt, úgy a társadalmi alakulatokban az erkölcsileg egy kollektív akarat lép a természetes önfenntartási ösztön és erő formájában. Azért vannak ezek az alakulatok, hogy állítsák önmagukat és ebbeli döntésüknek érvényt szerezzenek. Ez a társadalom természettől szándékolt önszeretete, amelyet nemcsak nem szabad kiölnie, hanem ápolnia és az általános emberszeretethez kell beállítania és ehhez idomítania. Megint ott vagyunk tehát az iustitia legális naturalisnál, amely az önszeretetet kifejleszti és a magasabb szempontokhoz idomítja. Ez a nemzet és minden részleges érdek

² Az appetitatio és az affectio közötti különbségről I. II.-II. 2É. 7.

föle emelő erő, ez az emberiség: nagy társadalmi nevelője. Ezért hívjuk társadalmi, szociális igazságnak. Átala nyerjük meg: a készséget, hogy kis és nagy társadalmi vonatkozásban egyaránt úgy éljünk, hogy mindenkinek megadjuk a magáét, s életünk és cselekedeteink ne csak a magunk javát, hanem a közjót is szolgálják. Ebből látjuk, hogy a szociális igazság nagy védelmezője, Szent Tamás, a társadalmi felelősségről nem is írhatott más-ként, mint említettük és hogy valóban méltán jelölte meg a iustitia legalisban a társadalmi kiépülés alapját.

Ezzel szemben a nemzetköziség hirdetői vagy az egyén és a társadalmi elemek önértékét tagadják és így a természettől előírt meleg szeretetet fosztják meg tárgyától, éltető és közösség-kialakító erejétől (a liberalizmus), vagy pedig egészen elposványosodott partikularizmus hívei, osztályérdekek képviselői (a szocializmus). Az előbbieket azért nemzetközies, mivel a szabad, kötetlen érvényesülés csakis úgy lehetséges, hogy az egyén nem ismer családi, nemzeti, faji kapcsolatot és így gátlás nélkül illeszkedik bele minden érdekközösségbe, az utóbbiak pedig azért, mivel nem az eszme, hanem a minél nagyobb tömeg erejében tudják csak osztályérdekeiket tetszetős formába önteni és megvalósítani. Mindkettő ellenkezik a természet útmutatásával és nem áll a természetjog védelme alatt.

Ha már a mondottak után felvetjük a kérdést, eijut-hat-e az emberiség a nemzetfölöttiség, az általános emberi szociális igazság magaslatára, akkor biztonssággal felelhetünk: a természet útmutatása oly világos, hogy a tiszta emberiségnek meg is adta a lehetőséget és a megfelelő erőt ahhoz, hogy a természet Urának parancsát teljesítse. A romlott, tévelygő ember erre nem alkalmas. Ennek Krisztus elveiben kell látóvá lennie ée Krisztusból kell az erőt merítenie, hogy a Krisztusiközös-ség révén beilleszkedjék a nagy emberi közösségbe. Krisztus azért jött, hogy a törvényt teljesítse, bevégezze és tökéletesítse. Nemcsak az Ószövetség írott törvényét, hanem a természet íratlan utasításait is. Szent Tamás megvallja, hogy a romlott természet embere az isteni kegyelem melege és mozgató ereje nélkül nem tudja a törvényt hiánytalanul megcselekedni. *Minél több krisztusi világosság kerül tehát az emberi törvényhozásba és minél jobban áthatja az embereket Krisztus ereje, annál*

többet lehet várni a társadalmi alakulásoktól, annál tartósabbak, nemzetfölöttiebbek és élő szociális igazságúak lesznek ezek.

Szent Tamás nagysága és elméjének összegező ereje úgy az elmélet, mint a gyakorlat terén egész fenséges módon tűnik ki. Hogy miként tette meg világnézetének központjává az Isten fogalmát „Der thomistische Gottesbegriff” c. munkánkban mutattunk ki.³ Hogy pedig mennyiben tekinthetjük erkölcszavának központi fogalma gyanánt a iustitia legalist, fejtegetéseink sejtetik. Nincs benne fikció, emberi csalafintaság, a gyöngék elnyomására irányuló célzatosság, sőt még bődítőszernek sem mondható. A természet szavának kodifikálása ez, társadalmi erőforrás, sőt egyenesen az a társadalomképző és fönntartó erő, amelyből az egész és a részek merítenek, melyben élnek: a társadalom alaki tényezője, formája. Jog ez a szónak igazán régi tözsgyökeres értelmében. Mert így a jog azonos az igazsággal, azzal, amit a jogforrás kimér és aminek a tiszteletét föltétlen megvalósítását tett, cselekedet formájában való megjelenését minden körülményeik (között megkívánja.⁴ A természet Ura mérte ki ezt a közigazságot. Jog ez, mivel ehhez kell idomulnia minden közösségnek, ha a természet védelme alatt akar állani és embernevelő, emberboldogító állandó intézmény szándékozik lenni. Jog ez, mivel a természet Ura szentesíti, az Ő akarata ad neki erősséget és sértetlenséget. Jog ez, mivel a föltétlen romlás és pusztulás fenyeget minden társadalmi alakulatot, amely nem ennek tiszteletében születik, vagy nem ennek formáló erejében akar élni. Jog ez, mivel a társadalom elemei a természet szentesítésére hivatkozva megkövetelhetik, hogy csakis olyan közösségek tagjai lehessenek, amelyekben a szociális Ikötélék fűzi össze őket szerves egységgé és egészszé. Jog ez, mivel előljáró és alattvaló kormányzó és kormányzottak gyanánt állítja szembe és rendezi a sokaságot, úgy, hogy ezek a iustitia legalis nevében állíthatnak föl követelményeket, amelyek szerint mindkét félnek élnie és irányulnia kell. Jog ez végül, mivel a természet Ura minden olyan alakulatot, amely a szociális igazságosságot nem ismeri, törvénytelennek,

³ Freiburg (Schweiz) 1941.

⁴ V. ö. II.-II. 57. 1.

jogtalannak nyilvánít és az erkölcsi világ korcsszülöttének tekint.

Elismerjük természetesen, hogy az imént leírt szociális igazságosság nem olyan jog, mint a tapasztalatban föllépő pozitív jogformák. Ezeknek az általános foglaltata (ratio universalis) és ilyen átfogó elve gyanánt lép föl a természet adatai között és az elvonás révén így ielenik meg: az emberiség tudatában.⁵ Belőle él a pozitív jog-alkotás, ennek a, világító ereje vezeti az emberi elmét úgy a részleges jogi következtetések levonásánál, mint pedig az általános normának egyes esetekre való alkalmazásánál. *Bizonyos tekintetben eau a pozitív jog feletti tényezőt kell benne látnunk, amely a tapasztalati, részleges irányítást szentesíti, erőt és sérthetlenséget kölcsönöz neki nemcsak az emberi fórumok, hanem a természet Urának ítélőszéke előtt is.* A jog nem egyszintű (univocum), hanem hasonló és arányos értelemben veendő fogalom. A közös vonást más-más módon mondjuk ki az egyes fajokról, anélkül, hogy a lényeges jellemző tulajdonság változnék. Ezért nevezzük a szociális igazságot iustitia generálisnak, mivel az ember alapmegigazulását, bensejéne'k a társadalomhoz való általános idomulását jelenti: az emberi közösség egészének és részeinek a mozgató ereje ez. Az igazság másik két fájával (iustitia distributiva et iustitia commutativa) együtt alkotja a iustitia generica osztó részeit.⁶ Mindezeknek a konkrét megjelenési és rendező formája a pozitív igazság és jog, amely a történelem folyamán számtalan alakban lépett föl. A római jog, a germán, angolszász és a többi népek jogi alkotásai, mindmegannyi kísérletek abban az irányban, hogy a természetjog kincseit kiaknázzák és értékesítsék a népek érdekében. Mindezeket a törekvéseket méltányosan keli értékelnünk. Alig lehet jogszisztémát találni, amely elvileg a csalafintaságra rendezkednék be. Legfeljebb arról lehet szó, hogy az egyik tágabb, a másik szűkebb teret nyit meg ennek a jog alkalmazásában. Azt sem mondhatjuk, hogy elvben szakítanak a természet útmutatásaival. Csak a természet fogalmazásában találunk itt közöttük különbséget *Az egyik nagyon szűkíti a természet fogalmát, mikor*

⁵ V. i. T. 14., 60. s köv. old.

⁶ V. ö. II.-II. 58.

*csak azt ismeri el természetjognak, ami egy bizonyos névrajzi faj igényeinek és követelményeinek megfelel.*⁷ Hogy az ilyen természetjogból levezetett következtetések a népek állandó háborús állapotát hozhatják csak létre, fönnebbi fejtegetéseinkből világos. *A másik nagyon tágítja a természet fogalmát és egészen logikai általánosságban szemléli ezt.*⁸ Hogy ebből a természetjogból életerős, pozitív jog nem vezethető le, már abból is világos, hogy a valóság nem igazodik a logikai sémák szerint, hanem a maga törvényeit követi, önmagát állítja és az ellenkezőjét megsemmisíti. Ezzel szemben tehát a reális, az adott hajlandóságból leszűrt természeti törvény lehet csak az általános érték, amelyből a valóságnak megfelelő és ezt irányító konkrét szabályokat lehet alkotni. A természetjog imént említett felfogása egyébként csak arra jó, hogy ennek igái ától meg lehessen szabadulni és a tiszta jogpozitivizmusra át lehessen térni. Ha a természetjog csak tiszta logikai tornaszer, akkor könnyen nélkülözhető és helyét elfoglalhatja az állami 'mindénhatóság' elve. Ez már egyenes szakítást jelent az általános természetjoggal és a legnagyobb zavarok ^ (kiindulópontja a jogalkotás terén, a társadalmi alakulásokat pedig megfosztja életerejüktől és ikényszerintéizműhűekké változtatja át azokat. A természetjog iustitia légalisa a jogalkotástól föltétlenül megkívánja a honséttimmal, a tisztességgel való érintkezést, annak érvényesülését a pozitív jogalkotás minden mozzanatánál. A mindenható állam ezzel már nem törődik. Neki csak a hasz-

⁷ V. ö. H. H. Dietze : Naturrecht in der Gegenwart (Bonn 1936) e. művét. Kendőzetlenül állítja ezt a hatodik „abszurd tévtan”: minden jogrendszer első forrása ée legfőbb szabálya a faji őszton. Ezzel szemben T.-ben kifejtettük, hogy az örök törvény (lex aeterna) minden jog első forrása és legfőbb szabálya és hogy az általános emberi természet ősztonei is csak ennek visszfényei és az örök törvény ismeretéhez vezető eszközök. A részleges, akár egyedi, akár nagyobb csoport, faji ősztonök igen gyakran tiszábban tükrözik vissza az Alkotó eszméit és így annak könnyebb felismeréséhez vezethetnek, de az ellenkező is megtörténhet, amint ezt Szent Tamás I.-II. 94. 4. hangsúlyozza és amint később erre még rámutatunk. Nem egyszer a természet elfajulását képviselik és így a természetjog felismerésére alkalmatlanok.

⁸ V. ö. T. 3. old.

nos (kell, az az irányítója: jog az, ami az állam érdekét szolgálja, ha egyébként még- oly piszkos és ártalmas lenne is másoknak.⁹ A természetjog az erőszakot csak ott tartja indokoltnak és alkalmazandónak, ahol a benső mozgató erők hiányoznak.¹⁰ Az emberszeretet elveit és a közigazgástól átitatott hatóerőt szívesebben látja, mint a tiszta külső kényszert. Ezzel szemben a természetjogot nem tisztelő, Barmi Módon gyengítő vagy éppen megvető törekvés eltekint a szociális igazság vezető erejétől és kénytelen ezt a bensőleg ható és összetartó tényezőt a külső kényszerrel helyettesíteni. így jutottunk el amaz állapotok felemlítéséhez, amelyek a történelem folyamán fellépő államok alakulását, mineműségét és romboló hatását jellemzik.

A liberalizmus egyedi elemeire bontotta a társadalmat. Az egyes közösségek halállevelét írta meg ebben. Az egyed sohasem lehet mérték, hanem csak mértékelt, a közjótól hordozott, a közjóban érvényesülő elem. Az eredményt láttuk: túlekedő, egyéni hatalmaskodás és erőszak lettek az uralkodó szempontok. A tekintély süllyedt, vagy megszűnt, mindenki kormányozni akart, kormányzottak és engedelmeslkedők csak azok voltak, akiket a kisbír meg a zsandár erre rákényszerített.

Amit a liberalizmus az egyes közösségek keretén belül[^] elvégzett, ugyanazt tette meg a mindenható állam, vagy csak a faji érdekeket képviselő irányzat is. *Elvileg atomizálta a nagy emberi közösséget: állam az állammal, faj a fajjal ellenséggként áll szemben.* Hogy mit szöl ehhez a természetjog, értekezésünk világosan megmondja.

Ezzel szemben a természetjog univerzalizmusa az ember személyi méltóságát teszi meg központtá. A fizikailag tökéletes személyi méltóság ennek a központiság-

⁹ Az állami mindenhatóság elvét leplezetlenül mondja ki egyik, főnőbb a szent kongregációtól „abszurd tévtannak” nevezett tétel: az egyének egyedül csak az állam által és az álliamért vannak. Mindazok a jogok, amelyek az egyéneket megilletik, az államból fakadnak. Ha emellett az állam fogalmához hozzákapcsoljuk a faji verség fogalmát, akkor eljutunk a másik abszurd tévtanhoz, amely így szöl: a faj erejét és a vér tisztaságát minden eszközzel ápolni kell. Mindaz, ami ezt a célt szolgálja, magától értetődően helyes és megengedett.

¹⁰ V. ö. T. 32. old.

nak a mintaoka (causa exemplaris). Ennek a hasonmására alakul ki az erkölcsi személyi méltóság- a családban, a népben, fajban és legmagasabb fokon az államban. Ezeknek az értékeknek elismerését, tiszteletét és fejlesztését kívánja meg- parancsolólag minden mellérendelt társadalmi alakulattól, benne látta minden közösségi kialakulás mozgató és éltető erejét. Ezért természeti törvény az a két tétel, amelynek bizonyítását, ill. természetjogi megalapozását értekezésünk tárgyának tűztük ki.

Az újabb társadalomszemlélet igen élesen elválasztja egymástól a Gemeinschaftot és a Gesellschaftot.¹¹ Az előbit benső erők hozták létre és tartják össze, az utóbbit pedig jogilag védett érdekközösségnek tartja. Ebben a szétválasztásban elvileg nem értünk egyet vele, tényleges megvalósulásuk azonban tagadhatatlan tény. A keresztény bölcséletnek, főképpen Szent Tamás fogalmazásában, nem kell alibit igazolnia. Mindig a fönnebb leírt iustitia legalist tartotta a társadalmi alakulások tudatalatti kiindulópontjának és tudatosan alakító tényezőjének. A közösséget (Gemeinschaft) és a társadalmat megkülönböztette ugyan, de nem állította szembe vagy éppen nem választotta el egymástól. *Azt követelte, hogy a legmagasabb társadalmi alakulást is hassa át a iustitia legalis naturalis, a természettől diktált szociális igazság szelleme és hogy a részleges pozitív jog sohase szakadjon el ettől az éltető erőtől, a társadalmi élővizek forrásától.* Elismerte, hogy a romlott emberi természet birtokosait nem lehet másként kormányozni, mint a jog kényszerítő erejével, amint ezt a Természetjog rendezőszerepe e értekezésünk kifejtette, de emellett mindig hangsúlyozta, hogy ez a kényszer csak nevelő szerepet játszhat és az a feladata, hogy az embereket erényre, a természet útmutatásának tiszteletére, nagyrabecsülésére és megvalósítására, tehát az igazi iustitia legalisra nevelje. Nagy igazság csillan föl az újabb társadalomszemléletben. Keresi a melegebb, tartósabb és emberibb társadalmi kapcsolatokat. Ráeszmélt, hogy az emberiség nemcsak gyakorlatilag unta meg a jogi kényszer bilincseit, hanem hogy ez, bármennyire szükséges legyen is a bukott emberiségre nézve, minden körülmények között föltételezi a szeretetet, legalábbis az emberi méltóság megbecsülésének értelmében.

¹¹ V. ö. Dietze idézett művét.

Transcendens tényezőt és az ebben való szeretetet azonban ez a társadalomszemlélet nem ismer. Igen hangsúlyozot-
tan fejezi ezt ki a hetedik „abszurd tévtan”: csak a koz-
mosz, a világmindenség, „az élő valóság” létezik. Min-
den dolog, beleszámítva az embert is, nem más, mint az
„élő valóság” hosszas fejlődésének különböző formája.
Hegel lelkeségének konkrét formáját fejezi ki az a tétel,
amely szerint az ember semmiképpen sem emelkedik túl
a világegyetem adottságain. Ezért kell ennek a társada-
lomszemléletnek egy új misztériumhoz, a vér mítoszához
fordulnia, hogy ebben találja meg azt a melegebb társa-
dalmi kapcsot, amely után az emberiség annyira vágyó-
dik. De ez hiábavaló törekvés. A vér, főleg ha néprajzi-
lag faji formájában szemléljük, csak anyagi adottságot
képvisel, amelytől csak a lélek beélése révén lehet szel-
lemi kapcsolatot várni, amint ezt a keresztény bölcelet
tanítja, amikor a versagen alapuló közösségek (család,
nemzet, nép) nagyrabecsülését és szeretetét írja elő. De
erről is hangsúlyozza, hogy ez a szeretet csak részleges
javakra vonatkozik, amelyek teljes értékűekké akkor
válnak, ha valami általánosabba kapcsolódnak. Ezért mu-
tat rá a transcendens tényezőre. Istenre, és tőle származó
halhatatlan lélekre. A lélek fölemeli az embert a vilá-
gegyetem fölé, közvetlenül Istenhez viszonyítja és része-
síti abban a személyi méltóságban, amelynek O, a legfőbb
Főlség, teljes birtokosa. Ezeknek a szeretetében jelöli meg
a keresztény bölcelet a meleg, tartós és az emberhez mért
összetartó kapcsot, amely a nemzeti alakulások nemzet-
föltöttiségét és békeföntartó erejét biztosítja.

4. Ellensége-e a kultúra a természetnek?

Ezt a kérdést sokszor vetették fel és nem egyszer adtak erre igenlő feleletet. Olyankor jelentkezett leginkább ez a megoldás, mikor az önkény és egyéb emberi tévelygések hatalmasodtak el. Ezen az alapon könnyen megtaláljuk a helyes megoldást.

A kultúra lényegét a természet adottságainak emberi elgondolások szerinti alakításában kell keresnünk. A természet terveinek megvalósítását jelzi az *esse secundum naturam* formulája, a kultúráért pedig ez *esse secundum rationem*. Mivel pedig az emberi értelem közvetlen nevelője és tápláló ereje a természet végeredményben tehát a természet Urának az eszméje és elgondolása, azért a kultúrának a természettel összhangban kell lennie és így irányítója a *ratio recta*, az Alkotó örök eszméivel megegyező, ezeket visszatükröző értelem. A kultúra tehát addig nem ellensége és megrontója a természetnek, amíg alkotója, az értelem a természetadta táplálékból él. Ha az isteni *r* igazságnak (*Veritas prima*) akár a teremtett dolgok révén, akár pedig a természetfölötti úton történő megnyilatkozása vezeti az értelmet és ennek megvalósítására törekszik az akarat, akkor a kultúra a természetet csak megneemesíti és az emberi célok szolgálatába állítja. Nem ellenségek tehát, hanem barátságos együttműködésükből alakult ki egy új világ, amelynek az ember a természettől rendelt ura. Ezért olyan fontos, hogy a társadalmi alakulásokban visszatükröződjék a természet-jog, az örök törvénynek e nagyszerű visszfénye.

Mikor ellensége tehát a kultúra a természetnek!

1. *Ha az értelem autonómiáját állítjuk.* Aki nem ismer az ember fölött álló *transcendens* tényezőt és az értelmet teszi meg az elméleti, az érzelmet pedig a gyakor-

lati igazság forrásának, az eltávolodik a természettől és kulturális alkotásaiban előbb-utóbb csak az igaz és jó karikatúráit hozza létre. Innen van, hogy ezek az elméletek a társadalmi alakítások terén az állam mindenhatóságát és egyedüli jogforrásmivoltát hangoztatva, az egyén személyi méltóságát teljesen törölték és a természet urát emberi elgondolások rabszolgájává tették. Nem csoda, ha ennek szemlélete arra az ítéletre kényszerített: a kultúra ellensége a természetnek.

2. *Ha nem valljuk ugyan az említett elvi függetlenséget, az értelem és akarat tiszta működését azonban megakadályozzuk.* Ezekről az akadályokról szól Szent Tamás I-II. 94. 4-5. A természetjog a pozitív jogalkotás általános normáinak foglalatja. Hogy tehát a belőle levont következtetések vagy részleges döntések természetszerűek lehessenek,¹ föltétlenül szükséges, hogy az értelem szilárd, megingathatatlan ragaszkodással vallja a természetjogi elveket. Ezekről állítja Szent Tamás, hogy egészen általános fogalmazásukban (*quantum ad prima principia*) mindenütt azonosak és mindenki egyformán vallja azokat. Onnan van ez, mivel így tiszta logikai általánosságot képviselnek és csupán az értelem irányítói a gyakorlati igazság keresésénél és meghatározásánál. Ilyenek: cselekedd a jót, kerüld a rosszat; amit nem kívánsz magadnak, ne tedd másnak. Mihelyt azonban határozott tartalmat adunk ezeknek az elveknek, megkezdődik az emberi vélekedés uralma. Amíg a tiszta, vagy az érzelmi élet hazugságaitól ment értelem működik, addig minden ember egyöntetűen ítélkezik a természetjog további parancsairól és rendelkezéseiről. Ezért mondja Szent Tamás, hogy a természet a maga részéről rendes körülmények között (*ut in pluribus*) úgy irányítja az ember értelmi működését, hogy a természetjog fogalmazása ezekben a sajátosabban meghatározott elvekben is egyöntetű legyen. Azt azonban nem tudja megakadályozni, hogy az elvakult szenvedély (*depravata ratio ex passione*) a rossz szokás vagy megszokás (*ex mala consuetudine*), végül pedig a természet megromlása (*ex mala habitudine naturae*) már itt ne vezesse félre az értelmet. Pedig ezek még igazi természetjogi elvek, tehát nem szigorú következtetések, hanem ezeknek általános foglalata-

¹ V. ö. „A természetjog rendezőszerepe” 13. s. köv. old.

tai.² (Ide sorolhatók a tízparancsolat elvei is lényeges tartalmuk szerint.) Ha tehát az értelem következtetéseinél többé-kevésbé elferdített, sőt hamis elveket használ föl, akkor a pozitív jog döntései már nem lesznek természet szerűek, hanem az elvek minémiisége szerint fokozatosan természetellenesek. Így foglalja el a ratio recta, a természethez idomult értelem helyét a ratio unica, a meg nem igazult, hamis elsrondolás. A végeredmény tehát az erkölcsi és jogi alkotások terén az esse contra rationem, az ész — és természetellenesen formált alakulat. A természet a kulturális fejlődés irányát az esse secundum rationem formájában határozta meg. Ez pedig a megtisztult értelemre és akaratra nézve igazat és „jót teszi meg az alakítás mértékének. Ha ilyen a fejlődés, amikor a kultúra nem ellensége a természetnek.

Honnan táplálkozik tehát a társadalmi alakítások természetellenessége, vagyis honnan kell származtatnunk azokat a bontó erőket, amelyek az emberiség egységét és békéjét megzavarják és hasznavehetetlen, sőt ártalmas alakulatokat hoznak létre¹? Legelső helyen kell megemlítenünk azt a téves beállítottságot, amely *valamely részleges jót tekint középponti, mindenekfölött álló célkitűzésnek*. Ilyen lelkiséggel nem lehet sem a „társadalom elemeit, sem a kisebb alakulatokat az egység, a béke szolgálatába állítani. Az így létrejött csoportok mindig békebontó tényezők maradnak, mert nem a közigazság irányítja őket s így vagy céltalanul bolyonganak az erkölcsi világrendben, vagy pedig teljesen ezen kívül állva, összeütköznek az igazi erkölcsi alakulatokkal és ezek fejlődését, sőt létét veszélyeztetik. *A természetjog mértéke tehát sohasem lehet egy-egy csoport, faj vagy nemzet igénye, hanem az emberiség általános javát és békéjét biztosító eszme.*

A többi tényezőt fennebb soroltuk fel Szent Tamás nyomán. Hogy milyen rossz tanácsadó a szenvedély, magánéletéből tudja mindenki. A közéletben pedig igazi gyilkossá válik. *A természet a szeretetben (iustitia legalis) jelölte meg az emberiséget összetartó erőt. Ennek ellentéte a gyűlölet (iniquitas legalis-nak nevezhetnek) bontja meg a természettől elgondolt egységet.* Ne adj okot gyűlölködésre jogtalan cselekedeteiddel, ez a természetjog nagy negatív és semmiféle mentséget vagy ki-

² V. ö. „A természetjog rendezőezerepe” 30. köv. old.

vételt nem ismerő nagy parancsa. Ennek áthágását kellene megakadályozni a hatalom birtokosainak. De ebbeli törekvésüket meghiúsítja a természet romlottsága, a mala habitudo naturae. Ezt a sebet kellene folyton gyógyítani. Csak a természet Ura végezheti el ezt a műveletet a romlott természet egészségessé tétele által, a kegyelem révén. A földi hatalmasok tehetetlenek ezzel szemben, azonban az ő feladatuk, hogy a romlottság kinnövéseit a békés kiegyenlítés által eltüntessék. Nekik kell tehát elsősorban megigazulniuk, az általános emberi jóhoz és a béke őszinte akarásához indomulniuk. Ebből az érzületből fakad a minden áldozatra kész elhatározás, hogy lefelé a rájuk bízott társadalom keretén belül elnyomjanak minden megmozdulást, amely arra irányul, hogy a jogtalansággal mások gyűlöletét szítsa, nemzetek közötti viszonylatban pedig mindig készeik legyenek az elkövetett igazságtalanságok jóvátételére és így arra a kiegyenlítésre, amely a iustitia legfőbb követelménye. Ennek a viszonypárja a sértett, károsult fél részéről hasonló lelkület, amely nem a szenvedélytől elvakított, hanem a megigazult értelem világosságában nézi a följánlott elégtételt és a béke, az emberiség nagy közjára érdekében lemond a gyűlöletről és a szeretetnek adja át a döntő szót. Ebből tehát látjuk, hogy a közigazság' birtokvása nagyobb fontosságú és súlyú a hatalom képviselőinél, mint az alattvalóknál. Az ő iustitia "legálisuk a birodalmak alapja, a béke pillére, az alattvalóik közigazságának mintaképe és őre. Ezért mondja az írás, hogy jaj az országnak, amelynek királya gyermek, az erényben meg nem erősödött, a közigazságban ki nem alakult egyén. Mert igaza van a régi mondásnak és ezt erősíti meg tanulmányunk is: amilyen a vezető, olyan a nyáj: qualis rex, talis grex.

TARTALOM

	Oldal
Bevezetés	3
1. A természet útmutatása a társadalmi alakulások egységesítő elvéről	7
2. Az egységesítő és összetartó elv az általános értékekbe való kapcsolódás	13
a) A természet a családi köteléket az általános emberi jónak, az emberi fajnak szeretetében állandósítja és hor- gonyozza le.....	13
b) A nagyobb társadalmi alakulatok bekapcsolása az egész emberiség közjává a iustitia legális révén.....	20
3. A társadalmi alakulatok részeinek viszonya egymáshoz: a nemzetköziség és a nemzetfölöttiség	28
4. Ellensége-e a kultúra a természetnek?	37